

L'edició d'aquest
llibre ha rebut un ajut de

**Diputació
Barcelona**

*A l'Àngels i en Roger:
amb el meu profund agraïment i amor
perquè saben de les moltes vivències
per tants camins del país*

Primera edició: desembre del 2009

© 2009 Llorenç Soldevila i Balart

Drets d'edició:
Raval Edicions, SLU, Pòrtic
Peu de la Creu, 4
08001 Barcelona
www.portic.cat

Disseny de la col·lecció: Domènec Òrrit

Foto coberta: Salvador Redó. "Relleu: guixar amb el rostre 1999-2005"
acció artística de Perjaume amb un bust de guix de Verdaguer, obra
de Joan Borrell Nicolau, instal·lada en el vestíbul de la facultat de Ciències
Humanes, Traducció i Interpretació de la Universitat de Vic.
Fotos de la contracoberta: Salvador Redó, Llorenç Soldevila i Artur Figols
Foto solapa: Francesc Macià

Gestió fototeca: Ricard Giramé
Tractament fotografies: Francesc Macià i Roger Soldevila
Documentació i àudio: Jordi Chumillas

Fotografies de Llorenç Soldevila,
llevat de les remarcades com d'altres autors.
Salvador Redó 45, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 59, 61, 65, 68, 69, 70,
75, 106, 120, 201, 209, 229, 251; Domènec Òrrit 58, 271;
Jaume Closa 73, 269, 273, 293, 294, 297, 303; Artur Figols 72;
Enric Massip 97; Maria Àngels Verdaguer 216; Roger Soldevila 164;
Xavi Roure 222; Ricard Giramé 257, 262; Francesc Macià 241, 244;
Oleguer Grau, 308

ISBN: 978-84-9809-082-6
Dipòsit Legal: B. 41.371-2009
Impressió: EGEDSA SA

L'editor ha mirat d'identificar els propietaris de tots
els textos i aconseguir-ne l'autorització. Si en algun
cas no ha estat possible, l'editor sol·licita que se li
comuniqui.

Tots els drets d'edició reservats

Llorenç Soldevila i Balart

GEOGRAFIA
LITERÀRIA

1

Comarques
barcelonines

Pròleg: Joaquim Molas

Redactor: Oriol Gálvez

Agraïments

Aquesta obra no hauria estat possible sense el suport de persones d'arreu del país que, sempre que les he necessitades, m'han donat un cop de mà. També he d'esmentar el decisiu suport rebut de la Institució de les Lletres Catalanes (diversos ajuts), del Departament d'Educació que em concedí dues llicències d'estudi els cursos 2004-2006 i els encàrrecs del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa del 2006-2007. A tots, el meu reconeixement públic i moltes gràcies.

Núria Amigó (Sitges)
Carme Abril (Amposta)
Margarida Aritzeta (Valls)
Enric Balaguer (Alacant)
Catalina Bonnín (Palma de Mallorca)
Joan Borja (Altea)
Josep Camps (Mollerussa)
Núria Camps (Ripoll)
Andreu Carranza (Ascó)
Anton Carrera (Barcelona)
Joan Carreras i Péra (Tossa de Mar)
Anton-Lluís Carrió (Pedreguer)
Montserrat Cava (Arenys de Mar)
Joan Cavallé Busquets (Tarragona)
Jordi Chumillas (Sant Julià de Vilatorrada)
Josep Sebastià Cid (Riba-roja d'Ebre)
Felip Cirer (Eivissa)
Jaume Closa (Terrassa)
Pep Coll (Pallars)
Montserrat Comas (Vilanova i la Geltrú)
Isidor Cònsul (Sant Just Desvern +)
Carles Cortès (Alcoi)
Isidre Domenjó (La Seu d'Urgell)
Maria Escoda (Falset)
Ximo Espinós (Alacant)
Josep Espunyes (Peramola)
Vicenç Esteban (Tossa de Mar)
Jaume Farrés (Calaf)
Jordi Ferrerós (Figueres)
Artur Figuls (Monistrol de Montserrat)
Narcís Figueras (Sant Hilari Sacalm)
Climent Forner (Viver i Serrateix)
Andreu Galera (Cardona)
Xavier Garcia (Horta de Sant Joan)
Mario Gené (Balaguer)
Ricard Giramé (Vic)
Juli Grandia (El Vendrell)
Carme Gregori (València)
Mia Güell (Santa Eulàlia de Riuprimer)
Julià Guillamon (Barcelona)
Jaume Huch (Berga)
Gabriel Janer i Manila (Algaire)
Manuel Jorba (Martorell)
Lluïsa Julià (Barcelona)
Víctor Labrado (Sueca)
Manuel Llanas (Caldes d'Estrac)
Màrius López Albiol (Amposta)
Francesc Macià (Les Borges Blanques)

Albert Manent (Premià de Dalt i l'Aleixar)
Joan Manera (Andratx)
Eduard Martí (Sant Quirze del Vallès)
Carme Mas (Tarragona)
Fina Masdeu (L'Aleixar)
Joaquim Masdeu (La Selva del Camp)
Enric Massip (Esplugues de Llobregat)
Lluís Meseguer (Castelló de la Plana)
Àngel Mifsud Ciscar (Ciutadella)
Hèctor Moret (Franja de Ponent)
Josep Murgades (Reus)
Joan Obiols (La Seu d'Urgell)
Neus Oliveras (El Vendrell)
Domènec Orrit (Castellnou de Bages)
Teresa Pallàs (Mollerussa)
Francesc Pasqual (Cervelló)
Eugeni Perea (Tarragona)
Marta Pessarrodona (Barcelona)
Lliris Picó (Sant Vicenç del Raspeig)
Ramon Pinyol i Torrents (El Bruc)
Roser Porta (La Seu d'Urgell)
Joan Portals (Barcelona-Montnegre)
Cisco Prat (Tremp)
Màrius Pont (Tortosa)
Rafael Poveda (Monòver)
Montse Pujolàs (Samalús)
Pere Quer (Olesa de Montserrat)
Joan Rangel (Caldes d'Estrac)
Salvador Redó (Manresa)
Ferran Rella (Vall d'Àneu)
Dolors Requena (Vinyols i els Arcs)
Marta Robles (Tordera)
Rafael Roca (Alaquàs)
Marta Rodríguez (Sant Cugat del Vallès)
Bartomeu Roig (Caldes d'Estrac +)
Pere Rosselló Bover (Palma de Mallorca)
Josep Ruaix (Moià)
Xavi Roure (Prats de Lluçanès)
Xavier Saladrigues (Reus)
Fina Salord (Ciutadella)
Cristina Sans (Sant Feliu de Llobregat)
Josep Santesmases (Vila-rodona)
Jordi Sarrate (Centelles)
Miracle Server (València)
Joan Ignasi Servera (Santanyí)
Vicent Simbord (València)
Ricard Solana (Calceit)
Joan Solé i Bordas (Vilafranca del Penedès)
Isabel Soler (València)
Lluís Soler i Auladell (Manlleu)
Magí Sunyer (Tarragona)
Antònia Tayadella (Barcelona)
Francesc Vaqué (Falset)
Gaspar Valero (Palma de Mallorca)
Rafael Vallbona (Premià de Mar)
Miquel Valls (Perpinyà)
Maria Àngels Verdagué (Manlleu)
Laura Vilardell (Manlleu)
Albert Villaró (La Seu d'Urgell)

Sumari

Pròleg	7	GARRAF	121
Preàmbul: Paisatge, literatura, memòria i temps	9	Sitges	122
		Vilanova i la Geltrú	138
ALT PENEDES	15	MARESME	153
Sant Miquel d'Olèrdola	16	Arenys de Mar	154
Sant Sadurní d'Anoia	18	Argentona	162
Vilafranca del Penedès	20	Cabrera de Mar	165
ANOIA	31	Caldes d'Estrac	167
El Bruc	32	Calella	175
Calaf	33	Canet de Mar	175
Igualada	35	Dosrius	178
Santa Margarida de Montbui	42	Mataró	180
BAGES	43	Premià de Dalt	188
Calders	44	Premià de Mar	189
Cardona	45	Sant Cebrià de Vallalta	193
L'Estany	50	Sant Iscle de Vallalta	193
Manresa	51	Sant Pol de Mar	194
Moià	64	OSONA	199
Monistrol de Montserrat	65	Alpens	200
Mura	73	El Brull	200
Sallent	75	Calldetenes	201
Sant Mateu de Bages	76	Centelles	202
Sant Fruitós de Bages	78	Espinelves	206
Súria	79	Folgueroles	206
BAIX LLOBREGAT	81	Gurb	212
Cervelló	82	Lluçà	213
Esplugues de Llobregat	83	Manlleu	213
Martorell	84	Les Masies de Voltregà	221
Molins de Rei	88	Prats de Lluçanès	222
Sant Boi de Llobregat	91	Roda de Ter	223
Sant Feliu de Llobregat	93	Rupit i Pruit	228
Sant Just Desvern	97	Sant Agustí del Lluçanès	229
BERGUEDA	101	Sant Bartomeu del Grau	229
Berga	102	Sant Martí de Centelles	230
Castellar de n'Hug	116	Sant Pere de Torelló	232
Castellar del Riu	117	Santa Maria de Corcó	234
Gósol	119	Tavertet	237
Puig-reig	119	Torelló	238
Saldes	120	Vic	240
Vilada	120	Viladrau	253
Viver i Serrateix	120		

VALLÈS OCCIDENTAL	263	Cànoves i Samalús	315
Castellar del Vallès	264	Castellterçol	316
Cerdanyola del Vallès	264	El Figueró	317
Matadepera	267	Fogars de Montclús	319
Palau-solità i Plegamans	274	La Garriga	320
Polinyà	276	Granollers	322
Sabadell	276	Gualba de Dalt	325
Sant Cugat del Vallès	282	Mollet del Vallès	328
Santa Perpètua de Mogoda	290	Sant Celoni	333
Terrassa	291	Sant Pere de Vilamajor	335
		Sant Quirze Safaja	337
VALLÈS ORIENTAL	307	Santa Maria de Palautordera	341
Aiguafreda	308		
Ametlla del Vallès	310	BIBLIOGRAFIES, ÍNDEX D'AUTORS	
Bigues i Riells	311	I POSICIONS GPS	343
Campins	313		

Pròleg

Aquesta és una obra ambiciosa i singular. Un, com a professional o com a simple viatger, quan desembarca en una ciutat o en una regió desconeguda, sol buscar, ni que sigui a les palpenes, els llocs que els grans escriptors han convertit, si no en sagrats, en llegendaris. La regió dels llacs, per exemple, de Wordsworth i els seus amics. O la Castella d'Azorín. El mercat de Dostoievski i el palau de Puixkin, a Sant Petersburg. La mansió de Goethe, a Frankfurt, amb els balcons penjats sobre el riu. O la milanesa de Manzoni tocant a la Scala. I la de Goldoni, mig amagada a Chioggia. Els cafès del Boulevard Saint-Germain amb els fantasmes encara vius de Sartre i la seva tropa. O el de Trieste, on Joyce consumia els seus dubtes i les seves il·lusions. I, en el cor mateix de Roma, el del Greco, ple de retalls de diari i de records dels seus visitants més conspicus. O les tombes del Père-Lachaise, a París. I les del Laura, a Sant Petersburg. A tot estirar, un, per a les seves operacions de recerca i seguiment, només podia disposar fins ara d'estudis més o menys erudits sobre un territori concret. O sobre una ciutat determinada. I amb antologies més o menys ordenades de textos. Per posar uns quants casos, el dels itineraris literaris i sentimentals de Joyce, el Bloom's Day inclòs. La Praga de Kafka. I, per no moure'ns de casa, la sèrie de conferències sobre *La construcció literària de Barcelona* feta pels nostres novel·listes. O l'antologia no sé si dir que transversal dels *Paisatges de Catalunya*.

Avui, d'una banda, els nous mètodes d'ensenyament de la literatura, i de l'altra, les necessitats de la societat de consum i de l'oci a la carta, amb la seva globalització i la seva massificació, no sols han incorporat mansions, cafès i cementiris a les guies generals, ni que sigui amb lletra menuda, sinó que han anat més enllà i han convertit en llocs obligats de peregrinació els itineraris més modestos d'una biografia. O d'una ficció. I els subratllen amb la lectura d'alguns textos significatius. Així, en mans d'institucions o d'agències turístiques, han pres cos les rutes d'un autor. O d'una obra, especialment, de les que, pels seus objectius més comercials que literaris, s'han imposat com a grans best-sellers internacionals. És el cas, sense anar més lluny, de la Barcelona o del Romanyà de Mercè Rodoreda. De l'Estocolm de Stieg Larsson. O del Bombai de Vikas Swarup.

Soldevila, per les seves tres grans passions, la de l'excursionisme, la de la docència i la de la literatura, havia de ser, anava a dir que fatalment, no sols un paradigma del nou producte, sinó també qui havia de donar-li la volta. En efecte: Soldevila, de primer, exercint com a docent, va fer amb els seus estudiants, entre d'altres, la ruta de dos autors il·lustres, Verdaguer i Pla, i no sé si dir que per extensió,

la d'una llegenda popular de fortes implicacions poètiques, la del comte Arnau, i la d'una muntanya condecorada amb una copiosa tradició literària, la del Montseny. I fins va pensar i dirigir una col·lecció especialitzada. La *Geografia* aprofita, amplia i corona aquestes experiències. I, posant en joc tota mena de textos, des de la poesia i la prosa de ficció fins a la prosa de viatges, les memòries i el teatre, construeix un mapa complet del país ordenat per comarques i per possibles itineraris. Crec que, del conjunt d'aquesta aventura, cal destacar quatre punts: 1) la filosofia de totalitat i de vertebració que va més enllà de les fronteres habituals del gènere; 2) el coneixement directe del país, que l'autor ha travessat més d'un cop de punta a punta; 3) la saviesa amb què ha sabut descobrir, en cada lloc, els paisatges i els monuments més representatius, ni que, a primer cop d'ull, puguin semblar menors; 4) el profund coneixement de la literatura no sols de les seves crestes més reconegudes, sinó també, i sobretot, de les més modestes i locals. D'aquí que, i val la pena de remarcar-ho, hagi tret la pols a un munt de poetes i prosistes que no figuren en els manuals, i a vegades, ni en els diccionaris del ram, però que, d'una banda, donen la mesura de la mitjana de creació del país, i a la llarga, del paper que hi ha tingut la literatura com a forma d'expressió, alhora, íntima i, subratllo, col·lectiva. I, de l'altra, la dels alts i baixos de producció entre les diverses comarques i poblacions. Per exemple, la producció de i sobre Barcelona, la Costa Brava o Vic és abundant i variada, mentre que la de Sabadell o Granollers és, malgrat el seu potencial econòmic i demogràfic, més aviat escassa. O, com en el cas d'Andorra, relativament recent. Quin estudi a fer, el de les possibles raons de la densitat literària d'una regió o d'una població!

En conjunt, els deu volums d'aquesta *Geografia literària*, fruit de moltes hores de camp i de molta erudició, ha estat pensat per als docents, per als estudiants i per als turistes d'estiu o simplement de diumenge, però també, i sobretot, per al lector apassionat per la geografia i la literatura del país. I, més exactament, pel país com un tot vertebrat. En el fons, prova sense pal·liatius, si és que calia, el paper de la literatura com un dels grans anuncis lluminosos d'un país. En aquest cas, del nostre. Tant de bo tingui el ressò que mereix!

Joaquim Molas

Sant Feliu de Guíxols, 15 d'agost

Paisatge, literatura, memòria i temps

El paisatge us fa comprendre la literatura, perquè la literatura és la memòria del paisatge en el temps.

JOSEP PLA

Unes notes personals

En els meus inicis universitaris em vaig sentir fortament seduït per la història. Tenia clar que m'hi volia dedicar i, ben aviat, quan vaig descobrir les lliçons d'arqueòlegs com Eduard Ripoll, Francesc Martí Jusmet i Josep Barberà, vaig desitjar immernir-me en les arrels prehistòriques; fins i tot vaig excavar un estiu en la porta de la muralla romana d'Empúries. Tot es va capgirar, aparentment 180°, quan vaig assistir d'oient a una classe de Joaquim Molas, algú que explicava literatura d'una manera original i apassionada, amb una militància sorgida del rigor acadèmic i del combat a favor de la llengua i la identitat catalanes. Des d'aleshores, en tots els meus interessos formatius i formadors, les arrels històriques han anat indestriablement lligades a la nostra literatura i les unes i l'altra s'han alimentat mútuament.

De fet, ara penso que en aquella dèria de desenterrar els vestigis dels nostres orígens ja hi devia haver, inconscient, la pràctica que després m'ha fet, durant anys de docència, lligar geografia, art, història, folklore i literatura. Vaig aprovar les oposicions a catedràtic de llengua i literatura catalana de secundària, les primeres que es convocaven en la nostra història, l'estiu de 1979. Tot i que ja havia impartit classes durant el curs anterior, la il·lusió renovada, ara des de l'oficialitat, de formar les noves generacions fou un gran estímul. Jacint Verdaguer i Josep Pla van ser els grans motors de la primera embranzida. De la mà de l'obra d'ambdós, vaig dur a terme dos projectes, el 1984 i 1988 respectivament, que m'ajudaren profundament en el meu camí formatiu de professor. La de Verdaguer va consistir en tres dies de desplaçament per Osona (especialment Folgueroles), la Garrotxa (santuari del Mont) i acabant a Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí de Canigó; per part seva, la de Pla s'allargà durant vuit dies: navegarem de Blanes fins a l'estany de Salses i, després, amb autocar resseguirem els espais plans del Rosselló, l'Alt i Baix Empordà.

Aquestes dues experiències, com les que vingueren després a l'entorn del mite del Comte Arnau (1986), el Montseny (1990), les Illes Balears i Pitiüses (1994), el País Valencià (2002) i Baltasar Porcel (2004), les he descrit dins un seguit de volums monogràfics: *El comte Arnau (i el comte Mal)*, *Tres rutes literàries*, *El Montseny i les Guilleres*, *Paisatge, mite i literatura*, *Amb tinta blava*, *Ruta literària pel País Valencià* i *Tot Porcel (D'Els condemnats a Olympia a mitjanit)*. A hores d'ara, sé amb certesa que el meu avanç per aquests camins ha fet possible en gran mesura l'ambiciós projecte que he intentat amb la present *Geografia literària*. Res del que tinc ara entre

les mans no hauria estat possible sense aquesta progressió, acompanyada sempre per la il·lusió d'aprendre i de desvelar els secrets de la història, la petita i local, i la gran i nacional de la nostra literatura.

Viatjar m'ha agradat de sempre i, per tant, a bodes m'han convidat sempre que se m'ha presentat la possibilitat o l'"obligació" de recórrer de nord a sud i d'est a oest el nostre país. Un país que sempre he tingut definit seguint l'elemental pauta planiana de saludar dient bon dia i que et contestin amb un altre bon dia amb naturalitat. Així les coses, fa anys que vaig decidir que intentaria contribuir a estructurar el país de l'única manera que jo sabia i podia fer i que ningú podria condicionar-me: des de l'expressió literària, a partir de la llengua, com a element cohesionador i identificador. D'ací la meva dèria, de 1980 ençà, de recórrer el país bo i descobrint-ne en alguns casos i redescobrint-ne en altres una nova fesomia de gents, terres, pobles i ciutats. Unes realitats gens turístiques ni convencionals, sinó quotidianes, contrastades per mitjà de la memòria literària dels nostres autors que evidencien uns processos humans, sociològics i, en definitiva, culturals, que certifiquen, talment com una acta notarial, unes arrels històriques comunes indiscutibles. Que tot i que amb més o menys fortuna han passat avall, són, però, motiu de records i evocacions i, en definitiva, encara i malgrat tot, vertebradors i cohesionadors.

La nostra tradició literària i la realitat de l'entorn

Abans de 1939, amb la voluntat de lligar paisatge i literatura i produir materials per a la formació i assoliment d'un imaginari col·lectiu, comptem amb algunes antologies de referència inexcusable: la molt difosa i pionera *Eloqüència catalana. Fragments escullits en prosa i vers de diferents autors catalans, mallorquins y valencians per exercitar als noys d'estudi en los diferents tons de lectura* (1884) del valencià Francesc Fayos Antony; la popular *Lo trovador català* (1892), d'Antoni Bori i Fontestà; la clàssica i canònica *Tria* (1915) de Joan Maragall o la innovadora i didàctica *Selecta de lectures: llibre de llenguatge* (1935-37), d'Artur Martorell. Ja a la postguerra la minsa i estroncada tradició tingué continuïtat amb les antologies divulgadores de Josep Romeu (*Llibre de la muntanya*, 1952), de Baltasar Porcel (*Viatge literari a Mallorca*, 1967) i de Joaquim Molas (*Lectures de poesia catalana*, 1968 i *Paisatges de Catalunya*, 1990).

Una part d'aquesta memòria literària salvada i preservada la protagonitzen els paisatges. Uns paisatges més o menys transformats, alguns, encara i per sort, gairebé intocats, que parlen de la fesomia del país, de la història, de les tradicions, etc., en definitiva, de tot allò que han sedimentat més de mil anys d'història. Així doncs, en aquesta *Geografia* he tingut molt present el cànon establert i discutit per uns i altres en aquest moment. Sempre que he pogut i amb la voluntat que tots els nostres clàssics estiguin amb la seva obra lligats en un lloc o altre del territori, he seguit aquest cànon. Ara bé, si ha calgut —perquè els clàssics no en parlaven o bé m'ha semblat interessant—, he recorregut a aquells autors o produccions locals i populars que han completat el panorama amb visions menys conegudes o valorades. I no per locals, a voltes, menys interessants o de

valor estètic ben estimable. Perquè si no els hagués tingut en compte hauria donat una realitat literària esbiaixada, incompleta del tot que conforma la nostra literatura. Perquè amb el temps hem aconseguit un cos amb un cap més que meritori i equiparable al que difonen altres literatures consolidades, però també un cos, uns peus, sòlids en qualitat i quantitat dels mal anomenats autors menors que configuren aquest tot que som.

En definitiva, la construcció dels grans monuments està marcada, evidentment, pel cervell director, pel geni creador que enlluernava en el seu moment i encara segueix enlluernant-nos, però res hauria estat possible sense els manobres i els paletes, els picapedrers i els ciselladors... Aquest símil em serveix per justificar, si calia, la presència en aquesta Geografia de molts autors poc o mal coneguts, d'obra més aviat escassa o poc significativa i d'irradiació limitada. En aquest sentit, comparteixo plenament la lúcida afirmació del Dr. Jordi Rubió: "Les grans personalitats són com el resultat d'una evolució històrica; com condensacions fulgurants de postulats que ella portava implícits. Neixen del teixit de la massa social, però hi afegeixen una nota que ella no tenia: la consciència del que fan, i, per tant, una voluntat individualitzada. És aquesta voluntat la que sol emportar-se la corona del triomf. La força, però, que l'ha feta possible, venia generada de més amunt".

Si deixem de banda algunes pinzellades de paisatge dels nostres autors anteriors al segle XVIII, com ara Ausiàs March i Francesc Vicent Garcia, serà Rafael d'Amat i Cortada, el baró de Malda, l'autèntic precursor de plasmar la realitat del paisatge en la nostra literatura, el dels paratges urbans que freqüentà, el barceloní, en primer lloc, i el de les terres que recorregué com a terratinent. És una fixació entesa encara amb l'òptica pre-romàntica, d'observació de la realitat més que com escenari on els humans circulen que no pas com una entitat amb vida pròpia que es comunica sinèrgicament amb la gent. Ben cert que en les pàgines de l'extens *Calaix de sastre*, hi trobem algunes descripcions del territori que són de primera magnitud, sobretot si les prenem com a mostres gairebé úniques d'una acta notarial d'un temps i d'un país.

Posteriorment, sobretot a finals del segle XIX, altres autors prendran el relleu en aquesta tasca testimonial però, cap, si excloem el cas excepcional de Josep Pla, arribarà a emular l'esforç de fixació, que, amb una voluntat de diversió i de certs tocs de xafarderia, va posar en marxa el benemèrit baró. Després vingueren els autors costumistes i realistes, que deixaren una sòlida i decisiva empremta, i foren la base de bona part de la literatura del jo del segle XX, entesa no només pels mons interiors descrits, sinó pel pes, a voltes determinant, dels paisatges en la configuració de l'obra i la sensibilitat creadora. Què seria sinó la prosa de Pla sense el banc de proves del Baix Empordà? O bona part de la poesia de Foix sense la geografia abrupta del Cap de Creus? O la reflexió sobre la vida i la mort d'Espriu sense la llum, el mar i el paisatge aturonat de Sinera?

Un altre aspecte essencial en la progressió de la descoberta del paisatge com a marc de la creació o motiu protagonista de l'obra literària han estat els llibres de viatge (Josep Pla, Joan Santamaria, Josep Vallverdú, Josep Maria Espinàs, Vidal Vidal...).

El concepte de lloc literari

El procés de perfilar el lloc literari com a metodologia de treball va ser complex i llarg. Els dubtes i les vacil·lacions, no encara del tot resolts, han anat ajustant cada vegada amb més precisió aquells llocs que havien de vertebrar la present geografia. A vegades, anant més enllà de l'estricta i únic interès literari i obrint-se a d'altres: culturals, turístics, excursionistes... Ara bé, el lloc sempre havia de tenir alguna relació amb la literatura. Així, sense voluntat de marcar gradacions que poden resultar constrenyidores i a voltes desvirtuadores vam descriure tota una gamma de llocs literaris que, a poc a poc, van anar trobant la seva justificació i encaix en casos i exemples ben concrets:

- El lloc on va néixer, viure, produir i morir un escriptor (mas Pla de Llofriu).
- Les cases museu (Jacint Verdaguer a Folgueroles, Josep Pla a Palafrugell, Joan Fuster a Sueca, Llorenç Villalonga a Binissalem).
- Els llocs descrits amb més o menys detall per autors de guies de viatge (conjunt monumental de Montblanc de la mà de Josep Vallverdú o la ciutat de València i Joan Francesc Mira).
- Els llocs on són soterrats alguns autors d'obres que van més enllà de l'estricta àmbit literari (cementiri de l'Escala i Víctor Català; Prada del Conflent i Pompeu Fabra; o el mausoleu de Pere Calders al Passeig Marítim de Llafranc).
- Les cases on viuen i creen autors coetanis i, a vegades, no estrictament literaris (na Macaret i Ponç Pons, can Gasuny i Perejaume).
- Els espais que han fet possible la interacció entre les arts plàstiques i la literatura (Apel·les Fenosa i Salvador Espriu al Vendrell; Antoni Miró al mas Sopalmo, i Ovidi Montllor a Ibi).
- Els llocs monumentals lligats amb personatges i fets històrics (l'amfiteatre de Sagunt, el castell de Santa Bàrbara d'Alacant, Jaume III i el castell de Xàtiva, el Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà).
- Els llocs immortalitzats per un text d'algun escriptor (la Font del Covilar i Joan Maragall).
- Els centres d'interès eclesiàstic, artístic, històric i arquitectònic que ha glossat de manera especial un o diversos escriptors (Sant Miquel de Cuixà, monestir de Montserrat, santuari del Toro, monestir del Puig, monestir de Poblet, Sagrada Família).
- Els monuments a herois, mites o fets històrics rellevants (la batalla d'Almansa, el timbaler del Bruc, el comte Arnau, camp de concentració d'Argelers).
- Els monuments (busts, esteles, estàtues) dedicats a escriptors (busts de Josep Bernat i Baldoví i Joan Fuster a Sueca, monument a Teodor Llorente a València, monument a Ramon Llull a Palma).
- Llocs de l'acció de novel·les la trama de les quals passa de manera central o tangencial a pobles i ciutats del territori (Castalla i Enric Valor, Andratx i les obres de Porcel, Ciutadella i les novel·les de Pau Faner, la València de Ferran Torrent, la Terrassa de Jaume Cabré i Vicenç Villatoro).

- Els llocs lligats a moviments estètics i culturals de diferents èpoques (llotges de Palma, Perpinyà, València i la literatura romàntica, Saló de Cent o Llotja de Mar de Barcelona i la Renaixença, Cau Ferrat de Sitges i el Modernisme, biblioteques populars i escoles de la Mancomunitat i el Noucentisme).
- Els llocs i els personatges lligats amb la tradició de les cançons populars (Bac de Roda i Vic, el comte Arnau i Montgrony, el Salt de la bella dona i Lluc).
- Els llocs “inventats” per centrar-hi lectures que abracen aspectes més generals d’un autor, d’una ciutat o poble, de personatges històrics (monument a Jacint Verdaguer d’Andreu Alfaro a Vic, l’escultura de Laia l’Arquera a Mataró, els monuments a Francesc Macià a Vilanova i la Geltrú i Barcelona, el monòlit a Lluís Companys al Tarròs).
- Els espais naturals o els indrets concrets lligats amb ecosistemes evocats per autors diversos (massís del Montseny, península de Formentor, Aiguamolls de l’Empordà, Albufera de València, penyal d’Ifac, serra de Mariola, Font Roja d’Alcoi, cap de Favàritx).
- Espais recreats per un autor en una sola obra (la casa i el roure de can Codorniu, a Sant Sadurní d’Anoia, i Jaume Reventós o el Montnegre i Josep Roig i Raventós).
- Llocs molt concrets (un carrer, una vila o un punt geogràfic) descrits per un escriptor i susceptibles de ser recorreguts contemplativament (Coll de l’Illa, Prades o el Canigó en les proses d’Antoni Rovira i Virgili).

Planificació de l’obra i organització dels materials

Un cop definit què podia ser considerat lloc literari, calia organitzar els llocs de manera que, per una banda, fossin pràctics de consultar i, alhora, que responguessin a una certa lògica històrica i de la realitat més viva dels temps actuals. En la tria, tan arbitrari podia resultar escollir la província com la comarca com a base. La primera perquè s’ha perpetuat com una imposició uniformitzadora espanyola d’ençà la primera meitat del segle XIX. La segona, perquè tot i ser una decisió democràtica de la Generalitat dels anys trenta del segle passat, i d’altres institucions en el cas del País Valencià i Mallorca, la seva validesa pot quedar en alguns casos desfigurada a causa de la uniformització humana i territorial dels booms urbanístics, sobretot en àmplies àrees de les zones metropolitanes de Barcelona o València, posem per cas. Tanmateix s’havia de ser pragmàtic i ens semblà que la comarca en la majoria dels casos permetia un delimitació de l’espai assumible i que responia, encara, a unes realitats humanes, geogràfiques i econòmiques indiscutibles. De la mateixa manera, les solucions per barris i districtes seran efectives en grans ciutats com València i Barcelona.

Així, la tria de la divisió comarcal i urbana ens facilità l’estructuració de la majoria de volums, de l’I al VII i el X. En el cas dels volums VIII i IX seguirem estructures diferents en funció dels continguts respectius. El VIII contindrà el desenvolupament paisatgístic monogràfic de vint-i-cinc títols d’autors nascuts entre 1846 (Narcís Oller) i 1951 (Ferran Torrent).

El IX oferirà vint-i-cinc rutes literàries, la variant que, de fet, ha donat carta de naturalesa als continguts de la col·lecció, totes experimentades amb alumnes i altres públics en els meus anys de docència. Pel que fa a les rutes també se'n podran organitzar de diferents tipus a partir de la interrelació dels llocs literaris de diverses comarques o la unió de diferents llocs literaris lligats amb un autor o una obra. Totes aquestes operacions seran especialment viables a partir dels continguts de la web.

Així doncs, el projecte que tot just ara endeguem constarà de deu títols:

- I. Comarques barcelonines
- II. Comarques lleidatanes
- III. Comarques tarragonines i Terres de l'Ebre
- IV. Comarques gironines
- V. Illes Balears i Pitiüses
- VI. País Valencià
- VII. Alger, Andorra, Catalunya Nord i Franja de Ponent
- VIII. Universos literaris
- IX. Rutes literàries
- X. Barcelonès i Barcelona

En definitiva, els deu volums del projecte pretenen posar a les mans dels lectors una vasta antologia literària de textos vinculats al paisatge. Una antologia que, d'altra banda, no es limita a cap gènere literari concret. Així, lligats amb els llocs literaris, i a banda de poemes o narracions, hi podrem trobar fragments de cartes, notes de dietari, escenes teatrals, mostres d'assaigs, flaixos de memòria, cròniques periodístiques, retrats, cançons o valoracions crítiques.

A més a més, a mesura que es vagin publicant els volums de la sèrie, els lectors tindran a l'abast un lloc web complementari, titulat *e-ndrets* i instal·lat en el portal de la Universitat de Vic. A banda de contenir tots els textos de la *Geografia literària* difosos en suport paper, n'acollirà molts més que no hi han tingut cabuda i que són indicats amb la marca *e-ndrets* al final de la presentació de cada lloc literari.

Amb el temps, aquest web s'anirà actualitzant amb la descoberta o delimitació de nous llocs literaris. A més a més, albergarà un cúmul d'altres materials: fotografies dels indrets literaris que no s'han pogut encabir en els volums, materials audiovisuals diversos, enllaços amb altres pàgines de contingut literari i les diferents cases museu, connexions en temps real amb serveis meteorològics o de serveis, coordenades de cada lloc, blogs.

El projecte que avui encetem té l'objectiu, doncs, d'esdevenir un corpus viu, útil, modificable, en funció dels usuaris i dels canvis que el temps i les noves generacions hi aniran introduint. És un viarany que hem de fressar entre tots per fer-lo ampli i sòlid, còmode i agraït de transitar. Aquí en teniu el primer tram.